

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ



Культура
України

Випуск 7
Мистецтвознавство

Збірник наукових праць



Харків
2000

ДИТЯЧА ХОРОВА КУЛЬТУРА ХАРКІВЩИНИ КІНЦЯ ХХ СТ.

Розглядається хорова творчість для дітей харківських композиторів, висвітлюється діяльність провідних дитячих хорів Харківщини

Хорова культура України з давніх часів є важливою складовою духовного життя українців. Вона охоплює різноманітні жанри і форми від гуртового співу до високопрофесійного класичного і сучасного хорового мистецтва. У загальній концепції хорової культури України дитяча хорова має велике значення. Вивчення вітчизняної хорової культури стає одним з найважливіших завдань в контексті необхідного осмислення і аналізу мистецьких досягнень попередніх поколінь. А висвітлення проблем дитячого хорового виконавства допоможе відтворити загальну картину розвитку української хорової культури кінця ХХ ст.

На ранньому етапі розвитку дитяча хорова культура була пов'язана з церквами та монастирями і підпорядковувалася вивченню богослужбових канонів. Це були хори хлопчиків, які готували дітей для подальшої співацької або регентської справи. Дівчатка до хорового співу взагалі не допускалися. І лише в кінці ХVІІІ - на початку ХІХ ст. проблема «дитячого» постає в мистецтві. В цей період викристалізуються поняття дитинство, отрочество, юність. Письменники починають писати твори для дітей і про дітей. З'являються в світ твори Гаріна-Михайловського, Станюковича, Аксакова, Чехова та Некрасова.

В музичному мистецтві основи дитячої музики було закладено В. Моцартом ще у ХVІІІ ст. Його твори «Азбука», «Летний вечер», фортепіанні п'єси для дітей і нині з задоволенням виконують діти. Серед творів вітчизняних композиторів можна назвати «Дитячий альбом» П. Чайковського, дитячі хори Гречанінова, Кюї та ін. Пізніше починають друкувати перші збірки пісень для дітей.

У ХІХ ст. розвивається естетика романтизму, яка зумовлює розвиток в музиці сольних та ансамблевих жанрів. Хорове начало виявляється на другому плані. ХХ ст. на новому рівні привертає людей до хору, і особливо до дитячого. В цей період постають проблеми, що пов'язані з особистим і об'єктивним, узагальненим, зі збереженням духовних цінностей. А час закладення цих цінностей – дитинство. Дитяча хорова культура наприкінці ХХ ст. набуває особливої актуальності, отримує нові акценти і відтінки.

Проблема розвитку дитячої хорової культури до останнього часу залишається маловивченою. Музикознавчі описи деяких хорових творів, виступи дитячих хорових колективів докладно висвітлювалися в періодиці. Майже не існує узагальнюючих праць, які стосуються цілісної картини розвитку дитячого хорового виконавства.

Проблеми дитячого хорового співу в радянські часи вивчав Інститут художнього виховання при Академії педагогічних наук СРСР. Активно виконав-

ську та методичну роботу здійснював дитячий хор цієї Академії під керівництвом В. Соколова. Питання дитячого хорового співу постійно підіймалися на конференціях Міжнародної спілки з музичних питань при ЮНЕСКО (ИСМЕ).

Серед загальних праць, пов'язаних з музичним вихованням, особливого значення набувають роботи Д. Кабалецького. В його книгах «Воспитание ума и сердца» та «Прекрасное побуждает добро» активно висвітлюється виховна і освітня роль дитячого хорового мистецтва.

Проблеми методики вокальної роботи з дітьми розглядали в радянській період В. Багадуров, Н. Орлова Г. Стулова. Загальні методики роботи з дитячим хором були створені Г. Струве, Д. Огородновим, В. Ємельяновим.

Концептуальною роботою в галузі методики роботи з дитячим хором стала книга Г. Струве «Школьный хор». Автор розповідає про становлення і розвиток дитячого хорового співу, про виховну роботу в хорі, принципи добору репертуару, пропонує оригінальну систему музично-теоретичної освіти в хорі. Його методика і нині залишається провідною для багатьох дитячих хорових колективів СНД. Прикладом життєздатності хорової діяльності Г. Струве став Міжнародний дитячий хоровий конкурс-фестиваль «Артеківські зорі» ім. Г. Струве. Особливий інтерес викликає так зване «співоче поле», де під керівництвом самого автора за його методикою співають тисячі дітей.

Останніми роками дитяча хорова культура в Україні набула нового рівня. Творчість і виконавство – взаємопов'язані елементи музичної культури. Аналіз цих двох елементів дозволяє визначити тенденції і процеси розвитку дитячої хорової культури взагалі.

Дитячий хоровій культурі Харківщини належить одне з провідних місць в Україні. Наявність великої кількості дитячих хорових колективів на Харківщині і високопрофесійної композиторської школи створили гарні умови для розвитку цієї сфери мистецтва. Серед дитячих хорових колективів Харкова існують лише такі, що виховують дітей, а й здійснюють значну концертно-виконавську діяльність. Це хор «Весняні голоси» (кер. С.М. Прокопов), хор хлопчиків ХССМШ (кер. О.М. Кошман), хор «Скворушка» (кер. Ю.М. Іванова), хор хлопчиків «Аз і Буки» (кер. М.П. Вишленков). Концертна діяльність цих хорів не обмежується залами міста, вони виступають в Україні та інших країнах світу. Такі хори стають творчою лабораторією Харківської Спілки композиторів України. Кожний із хорових колективів має своє творче обличчя, яке характеризується направленістю репертуару і особливими, індивідуальними якостями звучання.

Найдавніший за своїми традиціями колектив – це Лауреат Всеукраїнського та Міжнародного конкурсів Народний хор «Весняні голоси» харківського Палацу дитячої та юнацької творчості, до останніх часів залишається провідним колективом України. Він був створений чудовим педагогом, майстром хорового мистецтва П.Т. Ярещенко у 1935р. (рік заснування першого в СРСР Палацу піонерів). Із 1974 р. керує хором видатний український хормейстер,

заслужений діяч мистецтва України, професор Харківського інституту мистецтв ім. І. Котляревського С.М Прокопов. Характерна особливість хорового колективу – це принципове ставлення до музики як до мистецтва емоційного, яке поєднується з осмисленим відношенням до тексту. Такий синтез виводить хор на надзвичайно високий рівень виразного співу.

Провідне місце серед хорових колективів міста посідає хор хлопчиків Харківської середньої спеціальної музичної школи-інтернату під керівництвом Заслуженого діяча мистецтв України О. Кошмана. Цей колектив вирізняється не лише широкою виконавською діяльністю, а й серйозною методичною базою професійного навчання дітей хоровій справі. За роки існування (10 років) хор брав участь у багатьох міжнародних та всеукраїнських фестивалях, гастролював до Франції, Польщі, Америки.

Професійний ступінь музичної школи-інтернату надає хору можливість досягти високої виконавської майстерності при розмаїтті репертуарної політики. Водночас хор з успіхом виконує 4, 80, 140 кантати Й. Баха, твори В. Моцарта, Л. Бетховена, духовні твори Д. Бортнянського, А. Архангельського, твори С. Рахманінова, С. Танєєва, М. Лисенка, М. Леонтовича і складну сучасну хорову музику на фольклорній основі, сучасні західно-європейські та російські твори. А індивідуальна вокальна робота з хлопчиками дозволяє досягти в хорі відмінної якості звука, відточеної хорової техніки.

Хор «Скворушка» Харківського Палацу дитячої та юнацької творчості відіграє важливу роль в культурному житті міста. В цьому році колектив відзначає своє 35-річчя. Понад 10 років колективом керує вихованка хору, викладач ХДАК Ю.М. Іванова. У вересні 2000 р. хор здобув звання Лауреата на міжнародному дитячому фестивалі – конкурсі ім. Г. Струве «Артеківські зорі». «Скворушка» є постійним учасником міжнародного фестивалю «Харківські асамблеї», багатьох інших концертів міста. Відмітна особливість колективу – створення тематичних хорових концертів за творами Шуберта, Шумана, Мендельсона, Перселла, духовної музики.

Вокальна робота в хорі за системою В. Ємельянова надає можливість розвинути голоси дітям, які не мають яскравих природних вокальних даних. Цикл фонопедичних вправ В. Ємельянова не вирішує проблем естетичного та виконавського характеру. У даному випадку це підготовка голосового апарату до роботи в співочому режимі. Крім того хор «Скворушка» веде активну методичну роботу. Він є базою практики студентів академічного хору ХДАК.

Хор хлопчиків «Аз і Буки» працює на базі Харківського театру опери та балету ім. М. Лисенка. Керує колективом талановитий хормейстер, доцент ХДАК М.П. Вишленков. Цей колектив не лише виконує свої основні обов'язки (участь у спектаклях), а й веде активну концертну діяльність поза театром. Основу репертуару хору складають твори українських композиторів різних часів: духовні твори М. Березовського, Бортнянського, А. Веделя, обробки українських народних пісень, які

майстерно створює М. Вишленков, сучасні хорові твори харківських композиторів.

Діяльність таких дитячих хорових колективів як «Весняні голоси», «Скворушка», «Аз і Буки», дозволяє говорити про створення нового типу дитячих хорових колективів, які можна назвати напівпрофесійними. Своєю виконавською майстерністю вони виходять за межі аматорських хорових колективів.

Досить високий рівень дитячого хорового виконавства в Харкові знаходить широкий відгук у творчості харківських композиторів. У сфері дитячої хорової музики плідно працюють В. Птушкін, І. Польський, Т. Кравцов, Ю. Алжнев, Л. Дробязгіна, В. Шукайло, В. Золотухін, М. Стецон, Л. Донник, А. Гайденко, І. Гайденко, О. Щетинський.

Серед композиторів, які успадковують класичні традиції у хоровій творчості, можна назвати творчість І. Польського А. Гайденка, Л. Шукайло, М. Стеціона. Але найбільшу кількість творів для дитячого хору написав М. Кармінський. Він належить до видатних майстрів сучасної хорової музики. І вже нині про нього можна говорити як про класика ХХ ст. Композитор написав понад 100 творів для дитячого хору. М. Кармінський ще в 60-ті р. ХХ ст. визначив нові тенденції щодо хорової творчості для дітей. Його творчість демонструє нову інтонаційність, нові засоби втілення художнього образу.

Музика М. Кармінського є стилістично багатогранною. У контексті свого індивідуального стилю композитор розмовляє мовою різних епох (т.з. «діалог епох» за В. Медушевським). Фактично він розробляє нові емоційно-семантичні системи, типи тематизму, тембрально-гармонічні та фактурні комплекси. При цьому його стильовою константою є опора на класичні та романтичні традиції в індивідуальному авторському контексті. Всю хорову творчість М. Кармінського поєднує філософічність та щира внутрішня духовність. Біблія та безсмертні зразки світової поезії живили музичні ідеї композитора, надавали можливість доторкнутися до вічності, виховати в собі високу емоційну культуру. І можливо тому його творчість так поважають діти. Найцікавішими опусами дитячої хорової музики М. Кармінського стали два цикли «Хоровые тетради» на вірші російських поетів – класиків та остання робота композитора «Дорога к храму» на тексти поетів «срібного» віку. Творчість М. Кармінського створює навколо себе полюс музичного і культурного впливу, який з кожним роком охоплює все більше коло людей. Під час виконання творів М. Кармінського виникає контакт між композитором і тисячами дитячих душ, який наповнює їх добротою та любов'ю. Чим глибша ідейно-художня концепція, ширша масштабність творів, засобами якого композитор прагне втілити свій задум, тим сильніший катарсис та вища естетична насолода для тих, хто цікавиться творчістю М. Кармінського.

Творчий потенціал харківських композиторів у сфері дитячої хорової творчості досить високий. Полістилістичні тенденції, що охоплюють останнім часом сучасне хорове мистецтво, вплинули і на формування творчих уподо-

бань харківських композиторів. При всій різноманітності стилістичних напрямів (з одного боку це опора на вікові традиції музичної культури, з іншого – пошуки нових засобів художнього вираження) кожен автор має своє індивідуальне, неповторне та яскраве обличчя. Будь-який композитор, що пише хорову музику для дітей пізнається особливим колом музично-виразних засобів і всі вони привертають увагу дітей-виконавців, їх творчість багатогранна та цікава сучасній дитині.

Активно виявляється посилений інтерес композиторів до народного пісенного мистецтва, а особливо до стародавніх обрядових витоків української музики. Це і обробки народних пісень, і оригінальні твори, що пронизані інтонаціями народного мистецтва і збагачені сучасним композиторським мисленням. До цієї плеяди належать Ю. Алжнев («Савурина» та пісня-закличка «Дощику, дощик...»), Л. Шукайло (кантата «Пори року» на слова народних пісень), «Різдвяний триптих» М. Стецюна, Л. Донник («Віночок українських народних пісень» в обробці для дитячого хору і фортепіано).

Активна, «доросла» життєва позиція дитини, її широкий кругозір, уміння самостійно мислити дозволили композиторам створити цілу низку глибоко філософських творів для дітей. Це безперечно твори М. Кармінського В. Пущкіна, Ю. Алжнева. Прагнення композиторів до підняття глобальних, різноманітних проблем змушують їх звернутися до циклічних форм, які мають більше коло виразних засобів. Циклічні форми цікавлять В. Пущкіна (духовна кантата «Salve regina», кантата «Весняні пасторалі») Л. Шукайло (цикл для хору а cappella «Пори року»), В. Дробязгіну (цикл для хору а cappella «Травневий сад»).

Окремі композитори поєднують свою хорову музику для дітей з естрадним жанром. Джазову, естрадно-вокальну спрямованість мають деякі твори В. Золотухіна (гумористична кантата «Я вам рассказать хочу»), В. Дробязгіної (цикл пісень «Ребята и зверята»), М. Стецюна (пісні «Наш Домбай» та «Три охотника»). Це вносить новий, свіжий струмінь в їх творчість.

Представником харківської авангардної школи 90-х р. є О. Щетинський. Він створив оригінальний твір для дитячого хору та ансамблю ударних «Різдво Іоанна Предтечі» («La Naissance de Jean-baptiste») на тексти Євангелія та псалмів французькою мовою. Серійна та модальна композиторська техніка, незвичайний склад виконавців дитячих хорових творів автора приваблюють слухачів та виконавців. Авангардних пошуків сповнений твір І. Гайденка для дитячого хору, електрогітари та органу «Carol». Діяльність харківських композиторів у сфері дитячої хорової музики не вичерпується вигадкою нових, незвичних звучностей, комбінуванням різноманітних барв та ліній. Спираючись на міцний фундамент цінностей, створений людством, вони виступають не експериментаторами - професіоналами, а новаторами високого рівня.

Традиційним святом дитячої хорової музики стали фестивалі хорової музики М. Кармінського. Перший такий фестиваль відбувся в 1993 р. у межах Міжнародного музичного фестивалю «Харківські асамблеї». У фестивалі

брали участь 22 дитячі хори. Протягом чотирьох днів у програмах прозвучали понад 140 творів М. Кармінського різних за складністю і часом написання.

За всю історію розвитку української дитячої хорової культури не просто знайти такого “плідного” композитора, творчість якого можна демонструвати протягом чотирьох днів. Такими композиторами є А. Філіпенко, Б. Фільц і М. Кармінський. З нагоди сімдесятої річниці з дня народження композитора в лютому 2000 р. проводився ще один фестиваль дитячої хорової музики М. Кармінського, де брали участь дитячі хори музичних шкіл Харкова та області. Традиційними стали концерти хорової музики Т. Кравцова, Л. Шукайло, В. Птушкіна, Л. Донник. Фестивалі дитячої хорової музики підтримало Харківське обласне відділення Національної Всеукраїнської музичної спілки, яке виступило ініціатором проведення фестивалю дитячої хорової музики «Наше мистецтво – XXI століття» у березні 2000 р. У фестивалі брали участь провідні хори Харкова, які виконували різноманітні програми від класичної музики до сучасних зразків хорового мистецтва. Фестивалі дитячої хорової музики, що проводилися останнім часом виявили численні високопрофесійні хорові колективи в Харкові. Крім названих дитячих хорових колективів активно працюють: хор «Надія» ДМШ 12 (кер. Н. Бабич), старший хор Лицею мистецтв (кер. Н. Лагутіна), Хор хлопчиків Лицею мистецтв (кер. С. Маража), хор Лозівської ДМШ (кер. Н. Остраніцина), молодший хор ДМШ-8 (кер. С. Лицкевич).

При наявності великої кількості професійних дитячих хорових колективів деякі дитячі хори працюють негативно. І в цьому винні керівники цих хорів. Низький професійний рівень деяких хормейстерів, формальність в роботі викликають негативне ставлення дітей до хорового співу. Керівникам установ, де працюють дитячі хори слід уважно ставитися до професійних і педагогічних якостей хормейстерів, які працюють з дітьми. Останнім часом спостерігається тенденція до зменшення дитячих хорів в області. Нині на досить професійному рівні працюють лише три дитячих хори: хор Лозівської ДМШ, Панютиїнської ДМШ та Будинку дитячої творчості (м. Краснокутськ).

Таким чином, процеси розвитку дитячої хорової культури Харківщини не однозначні. З одного боку, це високопрофесійне дитяче хорове виконавство, яке підтримується яскравою творчою діяльністю харківських композиторів у сфері дитячої хорової музики, з іншого – загальне зменшення кількості дитячих хорів на Харківщині, низький рівень фахівців, які працюють з ними. Нині дитячий хор як творча одиниця культури потребує наукового обґрунтування його концертної діяльності, репертуарної політики, репетиційного процесу, навчально-виховної та ін. видів роботи. Дитяча хорова справа повинна перебувати в постійному пошуку.

Дитяча хорова культура – це унікальний не лише музично-естетичний, а й соціально-етичний апарат. Вона виражає суспільно цінне, соціально значиме і змістовне, втілює духовний потенціал суспільства. Хорова культура вміщує не тільки стійкі форми музично-мовного спілкування, а й збагачує найважливіші музично-психологічні закономірності. Невипадково періоди зниження статусу

хорової культури в суспільстві збігаються з фазами низької духовності суспільства загалом. Тому вже нині, коли традиції дитячого хорового співу ще такі міцні, слід звернути увагу на негативні тенденції зменшення дитячих хорів на Харківщині.

Дитяча хорова культура сприяє активізації сил суспільної свідомості. Не зважаючи на труднощі у розвитку хорової культури вона помітно рухається вперед, оволодіваючи різними засобами накопичення духовних цінностей і методів впливу на людей. Важливою справою в процесі залучення мас до скарбниць музичної культури є виховання нової аудиторії, яка складається з активних, а не пасивно сприймаючих музику слухачів. У цій справі дитячому хоровому співу належить провідна роль. Живе відчуття музики, що виникає в колективному музикуванні, надає справжнє осмислення музичному твору, яке не можливо досягти за допомогою пояснювальних промов. Хорове мистецтво стає ключем до розуміння музики. Тому природно як можна більше залучати дітей до хорового співу, оскільки в дитячому хорі музично-соціальні функції поєднуються з художньо-виховними.

Нині дедалі глибше усвідомлюється важливість комплексного підходу до вивчення процесів розвитку хорової культури загалом. Здається, потенціал хорової музики в перетворенні найважливіших, соціальнозначимих тем, що хвилюють людину, дуже великий. Залучена в контекст складних сучасних суспільних взаємодій, хорова культура має широкі перспективи подальшого розвитку. Процес удосконалення принципів та методів розвитку практично невичерпний. Дитяча хорова освіта є основою і засобом постійного духовного зростання молодого українського суспільства. Сучасне розуміння виховання «нової» людини наголошує на цілісності та невід'ємному зв'язку творчих (композиторських) сил, хорового виконавства і слухачької аудиторії. Тому потрібно надзвичайно ставитися до підтримання та розвитку дитячої хорової культури в Україні.

Незважаючи на складні часи дитяча хорова культура на Харківщині розвивається. Серед уже відомих, заслужених колективів виникають нові, сповнені цікавих творчих пошуків. Високий рівень дитячого хорового виконавства стимулює творчу діяльність українських композиторів. Розширення жанрових і стилістичних меж, високий рівень концептуального мислення, поглиблення інтелектуального начала вирізняють творчість композиторів, що пишуть дитячу хорову музику. Хорові колективи стануть першими виконавцями нових творів композиторів, вони розкривають їх зміст слухачам, тим самим підвищують слухачьку культуру свого часу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Українське мистецтво у полікультурному просторі* // О.П.Рудницької. - К., 2000. 2. *Лащенко А.П.* Хоровая культура: аспекты изучения и развития. - К., 1989. 3. *Гулеско І.* Вступне слово // Фестиваль дитячої хорової музики М. Кармінського. - Х., 1993. - С. 10-13. 4. *Асаф'єв Б.* О хоровом искусстве. - М.-Л., 1965. 5. *Кабалевский Д.* Воспитание ума и сердца. - М., 1981. 6. *Струве Г.* Школьный хор. - М., 1981;

Надійшло до редколегії 14.09.2000 р.